

Dubrovački republikanizam i njegovi ideolozi

Šišak, Marinko

Source / Izvornik: **Politička misao : časopis za politologiju, 2010, 46, 183 - 202**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:448969>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-06**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for
Croatian Studies](#)

Pregledni rad
UDK 321.01(497.5 Dubrovnik)(091)
94(497.5 Dubrovnik)
321.728"15/19"
Primljeno: 15. ožujka 2010.

Dubrovački republikanizam i njegovi ideolozi

MARINKO ŠIŠAK*

Sažetak

Dubrovačka Republika egzistirala je kao samostalna politička zajednica punih 450 godina (1358-1808), u složenim geopolitičkim uvjetima. Čitavo to vrijeme politički se sustav nije mijenjao niti je bio ozbiljno ugrožen iznutra. Upravo to republikanski dubrovački primjer čini jedinstvenom pojavom. U tekstu se ukratko razlažu povijesno-političke okolnosti, politički i pravni sustav Dubrovačke Republike i njezina republikanska ideologija. Također se u kontekst stavljaju tri važna teoretičara dubrovačke republikanske ideologije: Nikola Gučetić, Tomo Basiljević i Ivo Nadali. Posebna je pažnja posvećena Gučetićevim teorijskim pogledima na dubrovački republikanizam.

Ključne riječi: Dubrovačka Republika, republikanska ideologija, N. Gučetić

1. Politički ustroj i međunarodnopravni položaj Dubrovačke Republike

Ključnu ulogu u stvaranju političkog i društvenog ustroja dubrovačkog društva u srednjem vijeku imala je skupina rodova koja je tvorila vlasteoski stalež. Dubrovački se patricijat od 12. stoljeća oblikovao kao urbana trgovačka aristokracija koja je vladala Republikom i gradom sve do njegove kapitulacije pod Francuzima 1808.

Dok se nalazio pod Bizantom u XI. stoljeću, izvori navode narodnu skupštinu koja je davala pristanak na zakone koje je donosila vlastela, a sačinjavali su je pripadnici puka izdvojeni od ostalih svojim bogatstvom.

Razdoblje od 1205. do 1358, u kojem se Dubrovnik nalazio pod vlašću Venecije, u historiografiji se različito ocjenjuje: s jedne strane držalo se da je Dubrovnik vjerna kopija Venecije, neki su stranci smatrali da Dubrovčani oponašaju Veneciju "kao majmuni",¹ dok je s druge strane pretezala teza da je taj utjecaj bio beznačajan,

* *Marinko Šišak*, tajnik Hrvatskih studija.

¹ Radi se o Philippu de Fresnayu, francuskom putopiscu (v. Janeković-Römer, 1999: 15).

gotovo nikakav.² Zabilježeno je da su Mlečani Dubrovniku dali 58 kneževa, ali uvijek se isticala njihova privrženost dubrovačkoj stvari, a manje namjesnička uloga u službi mletačkog gospodara.³ Nedvojbeno je da su Mlečani dugo vladali Dubrovnikom i nije moglo biti govora o tome da je dubrovačka samouprava bitno odstupala od mletačkih pravila koja su vrijedila i za ostale dalmatinske gradove pod njihovom vlašću.⁴ Velika Serenissima bila je uzor Dubrovniku, a trajnost institucija, sloga zajednice, ravnoteža moći, društveni sklad, pojmovi su koje je Venecija podigla na razinu mita, a Dubrovnik preuzeo, gradeći na tome vlastitu ideologiju.

Nakon oslobođenja od Mletaka, Dubrovnik je putem Višegradskog ugovora nastojao izboriti što bolju poziciju i ojačati stupanj autonomije pod ugarsko-hrvatskom krunom te čak proširiti svoju jurisdikciju i na Trebinje, Hvar, Brač i Korčulu. U početku je Ludovik, hrvatsko-ugarski kralj, inzistirao na tome da dubrovačkog kneza imenuje kralj, ali se kasnije suglasio da kneza biraju sami Dubrovčani, i to iz redova kraljevih podanika (osim Mlečana i kraljevih neprijatelja), bez potrebe kraljeva imenovanja. Ugovorom su se Dubrovčani obvezali plaćati godišnji danak od 500 dukata te vojno pomagati Ugarima, prihvatili su ugarski grb, a kralj im je dopustio trgovanje i sa Srbijom (iako je s njom bio u ratu). Višegradski privilegij izdan 1358. jamčio je Dubrovniku samostalnost, donošenje zakona, vođenje unutarnje i vanjske politike, upravljanje vojskom i redarstvenim službama te je odredio odnos Dubrovnika i ugarskog kraljevstva za buduća stoljeća. Isto tako tim dokumentom "dubrovačka je općina prvi put ušla u zajednicu s hrvatskim zemljama" Janeković-Römer (2003: 142).

Odnos Dubrovnika i Turske od posebne je važnosti za ocjenjivanje povijesnog, geopolitičkog i drugog položaja Dubrovnika u dugom razdoblju njegove povijesti. Naime Dubrovnik je svoj prvi diplomatski kontakt s Otomanskim Carstvom ostvario već 1390, dok je od 1441. (od 1430. Dubrovnik je uspostavio trgovinske odnose po novoosvojenim turskim zemljama, a nakon što su dubrovački trgovci bačeni u tamnicu, pristao je plaćati harač⁵) bio vazalna država Otomanskog Carstva koja je godišnje plaćala danak (kharadj, u našem jeziku turcizam harač), najprije utvrđen na 1500 zlatnih dukata godišnje, a kasnije povećavan pa smanjivan. Što je to značilo za Dubrovnik? Plaćanje danka neke države Otomanskom Carstvu simbolizira ovisnost, a sultan obećava i pod vjerskom prisegom *ahdom* jamči unutarnju auto-

² O mletačkom republikanizmu, mitologiji i ideologiji vidi Giovanni Silvano (1993).

³ *Annales Ragusini Anonymi item Nicolai de Ragnina*, 41: 231-233.

⁴ Najbolji i najopsežniji opis povijesti odnosa Mletaka i Dubrovnika, iako s jakim naglaskom na mletačkoj nadmoći, dao je Šime Ljubić (1868: 44-122). O razdoblju nakon toga također je pisao Š. Ljubić (1871: 1-69). U novije vrijeme o tome su pisali Lovorka Čoralić (1994: 15-57), Bariša Krekić (1997) i drugi.

⁵ Robin Harris (1998: 46).

miju pokorenoj državi te zaštitu od vanjskih i unutarnjih neprijatelja (Inalçik, 1998: 113). Pismenu dozvolu za trgovanje, *ahdnamu*, Dubrovnik je dobio 1442. Podanici *kharadj-güzara* smatraju se u načelu otomanskim podanicima. Oni uživaju pravo kretanja po otomanskim zemljama, plaćaju manju carinu od nemuslimanskih stranaca, a njihovu imovinu i živote štite zakoni Carstva.⁶

Dok je Dubrovnik bio pod patronatom Mlečana, njegov se politički ustroj neznatno razlikovao od ustroja ostalih dalmatinskih gradova pod Mlečićima. On je bio komuna ili gradska općina, tj. zajednica pravno jednakih građana (*cives*) koja sama donosi zakone. "Njezine su značajke gradska autonomija, zaoblazženje biskupske i kraljevske vlasti, izbor konzula i sudjelovanje sveg odraslog muškog stanovništva u upravi grada" (Janeković-Römer, 1999: 56). Pojam komuna javlja se u raznolikim, ali vrlo sličnim značenjima: kao "zajedničko vlasništvo", "zajednička skrb", "zajedništvo građana u javnoj skupštini" ili kao "zakleto zajedništvo građana".⁷ Primanje u građanstvo vezano je u dalmatinskim gradovima uz prisegu. Ta praksa identična je praksi talijanskih gradova gdje se, prema Steindorffovu mišljenju, zadržala čak i duže nego u dalmatinskim gradovima zbog slabog utjecaja bizantske vlasti. Takvih dokaza prisege ima i za dubrovačke građane, prvenstveno kao zakletva vjernosti mletačkoj vlasti. Postojanje vijeća i podjela komunalnog stanovništva na *cives* i *populus* vuče korijene iz rimske municipalne tradicije. Dubrovačka komuna pravno je oblikovana tijekom XII. stoljeća, kada se u ispravama spominje djelovanje zbora pučana i užeg vijeća (Janeković-Römer, 1999: 58). U dubrovačkim ispravama *communitas* se prvi put javlja 1168, dok se naziv *communitas Ragusina* spominje u ugovoru s Kotorom iz 1181. (Janeković-Römer, 1999: 58). Zajedničko odlučivanje građana o gradskim stvarima (npr. o utemeljivanju i darivanju crkvenih institucija, o tributu mletačkoj vlasti, o davanjima, izgradnji grada ili međunarodnim obvezama itd.) iskazano je u formulacijama *universitas popules, maiores et minores, omnis populus, universitas cetus, universa urbs, omnes nobiles, clerici et layci* i drugima (Janeković-Römer, 1999: 59). Dubrovački Statut, kao zbirka svih donesenih propisa, u različitim člancima različito definira i status Dubrovnikana i način donošenja odluka. Građani su imali pravo biti obavije-

⁶ U početku je Dubrovnik imao povlaštenu carinsku stopu od 2%, što je bilo manje i od muslimanskih podanika koji su plaćali 3%, a ostali stranci 5%. Međutim Mehmed Osvajač tu je stopu podigao na 4%. Zahvaljujući tim pogodnostima Dubrovnik je u svojem zlatnom razdoblju od 1535. do 1600. povećao carinske prihode sa 17.000 zlatnih dukata na 106.000 zlatnih dukata u razdoblju 1570-1572, za vrijeme Tursko-mletačkog rata, jer je trgovina Carstva počela ići preko Dubrovnikana. Usp. Halil Inalçik (1998: 114).

⁷ Ludwig Steindorff, 1984: *Die Dalmatinischen Städte im 12. Jahrhundert*. Studien zu ihrer politischen Stellung und gesellschaftlichen Entwicklung, Böhlau Verlag, Köln-Wien; navod prema Janeković-Römer (1999: 57).

šteni o poslovima komune i tek je njihovo odobrenje davalo pravovaljanost donesenim odlukama.⁸

Odanost dubrovačkog stanovništva društvenom poretku i hijerarhijskom ustroju vlasti netipična je u odnosu na druge gradove na Jadranu. Staleška podjela i politički monopol plemstva prihvaćao se kao normalan poredak stvari i to je otklanjalo glavne uzroke potencijalnih nemira. Svemu tome pridonosilo je i blagostanje koje je vladalo u gradu u većem dijelu njegove samostalnosti te mogućnost zarade i do određene mjere društvenog napretka koji su pučani mogli doživjeti unutar okvira vlasti. Ustrojstvo vlasti osiguravalo je vlasteli povlašten položaj, ali ona je zauzvrat morala osigurati dobrobit ostalog stanovništva, pa je u tom smislu njezina društvena odgovornost kao staleža, a onda i kao rodova i pojedinaca bila znatno veća od odgovornosti ostalih građana grada. Vlada se skrblila da u gradu ne bude gladi ni oskudice, pa je nabavljala žito i održavala robne rezerve. Zbog važnosti trgovine žitom država je nadzirala tu trgovinu i strogo kažnjavala preprodavače koji su na tome htjeli zarađivati. Također, država se skrblila o socijalnoj zaštiti (pomoć siromasima koji su bili na izravnoj skrbi vlade), osiguranju materijalnih uvjeta života (vodovod, kanalizacija, javne fontane), plaćala liječnike i ljekarnike koji su liječili sve, od kneza do gradskih siromaha, i koji nisu smjeli naplaćivati svoje usluge, angažirala učitelje za podučavanje mladeži, a skrblila se i o drugim javnim potrebama. Vlada se osobito skrblila u kriznim situacijama (kuge, potresa, suše, ratne opasnosti itd.). Pučani su imali slobodnu inicijativu u gospodarstvu, a pred zakonom su bili izjednačeni s plemićima, pa su se s njima i povezivali u različite poslovne saveze ili u druge vrste poslovnih odnosa, koji međutim nisu isključivali stalešku razliku.

Potkraj XIII. stoljeća dubrovačko je plemstvo u potpunosti preuzelo vlast u vijećima komune, a staleška je diferencijacija i zakonski učvršćena 1332. zatvaranjem Velikoga vijeća prema puku.⁹ “Prilagodbama starih i uvođenjem novih komunalnih ustanova dubrovački je patricijat tijekom 14. i 15. stoljeća u potpunosti legalizirao i institucionalizirao vodeću ulogu u društvu. Uspostavljeni model patrimonijalne honoratske vlasti u formi aristokratskog republikanizma jamčio je politički monopol vlastele” (Ćosić/Vekarić, 2005: 9).

⁸ Evo primjera: u glavi I (3) govori se o *civitate Ragusii*, u I (23) govori se o “*laudo populi congregati ad sonum companarum*” (odobranju puka skupljenog, po običaju na zvuk zvona), a u I (29) govori se o knezu koji drži “*opći zbor*” (*concionem plenariam*); u glavi 8 (58), koja regulira kazne na temelju vražbe, na više mjesta govori se o općini dubrovačkoj (*Comune Ragusii*); u istoj glavi 8 (63 i 71) eksplicitno se govori o *laudo populi in publica cuncione* (odobranju puka okupljenog na javnom zboru), formulacija koja je upotrijebljena i u preambuli Statuta koji je na taj način prihvatio dubrovački puk (*Statut grada Dubrovnika*, Dubrovnik, 2002).

⁹ Veliko vijeće formalno je zatvoreno 12. svibnja 1332. odlukom kojom se tražilo da se izaberu trojica boljih ljudi koji će popisati sve koji su tada bili članovi vijeća i druge koji im se čine dostojnim toga (Janeković-Römer, 1999: 62).

2. Politički sustav i tijela Republike

Narodna skupština bila je skup svih građana grada, dok je Veliko vijeće bilo skup vlastele. Postupnim jačanjem gospodarskih, a time i političkih pozicija Veliko je vijeće na sebe preuzimalo poslove i nadležnosti narodne skupštine. U Veliko vijeće ulazili su pripadnici vlastele najprije s navršenih 20, a kasnije s 18 godina.¹⁰ Veliko je vijeće imalo vrlo značajnu ulogu sve do pojave Senata ili Vijeća umoljenih u XIV. stoljeću. Veliko vijeće biralo je kneza, u XIII. i XIV. stoljeću obavljalo je pomilovanja, davalo pristanak na izmjenu statuta, raspisivalo poreze, donosilo odluke o ratu, biralo diplomatske i konzularne predstavnike Grada, dodjeljivalo državljanstvo itd., a broj mu je kroz povijest varirao od 70 do 300 članova.¹¹ Svaki prijem u vijeće bilježio se i upisivao u knjigu vlastele (*Specchio della Nobiltà*). Veliko vijeće primalo je novog člana temeljem potvrde koju bi ovaj podnio o svojem školovanju i dobrom ponašanju koju je izdavao upravitelj javne nastave (Krizman, 1951: 24).

Vijeće umoljenih ili Senat ustrojeno je po uzoru na istoimeno mletačko tijelo. Vjeruje se da je Senat počeo funkcionirati 1305, najprije s 21 članom, potom se stalno povećavao do broja 61 (kncem XV. stoljeća), a nakon velikog potresa 1667. opet je spao na 45 i u tom broju ostao do kraja Republike. Senatori su u prvo vrijeme birani na jednu godinu s nemogućnošću da im se obnovi mandat. Međutim senatori su zapravo postali najugledniji članovi društva, praktički s mandatom do kraja života, iako je Veliko vijeće zadržalo pravo da ih potvrđuje svake godine kako bi se mogla obavljati efikasna kontrola njihova rada i eventualno sankcionirati greške u njihovom djelovanju. Senat je bio stvarni nosilac vlasti, odlučujući o ključnim stvarima unutarne i vanjske politike. Međutim njegove nadležnosti nisu bile striktno određene, kao ni nadležnost ostalih tijela Republike, pa se dešavalo da o istim stvarima u različitim vremenima odlučuju različita tijela (Vojnović, 1891: 56).

Broj rodova u Dubrovniku nikad nije u znanosti definitivno utvrđen. On varira od broja 78, koliko je ustanovljeno sredinom XIV. stoljeća (Irmgard Mahnken) do broja 175, od kojih su 73 izumrla prije 1361. (Josip Lučić).¹² Raspravljajući o odnosima između dviju suprotstavljenih strana u Velikoj zavjeri početkom XVII. stoljeća, Ćosić i Vekarić primijenili su precizniji i adekvatniji pristup za proučavanje interesa i utjecaja pojedinih obitelji. Oni su naime identificirali i stavili u međudodnos *casate* (186 casata podijeljenih u 28 rodova) i došli do vrlo zanimljivih rezul-

¹⁰ Snižavanje dobne granice dogodilo se nakon kuge 1348. koja je usmrtila mnoštvo vlastele. Dotada se u Veliko vijeće ulazilo s 20 godina. Nakon toga u Vijeće ulaze mladići s 18 godina, nakon 1603. opet s 20 godina, a od 1623. s 18 godina. Usp. Vojnović (1891: 46).

¹¹ Ovaj broj može se smatrati maksimalnim, iako je možda realnije prihvatiti mišljenja nekih povjesničara da se Veliko vijeće sastojalo od najviše 250 ljudi.

¹² Janeković-Römer (1999: 227).

tata da su često *casate* iz manje utjecajnih rodova često bile važnije nego one koje su dolazile iz tobože jačih rodova (Ćosić/Vekarić, 2005: 36). Tako su izračunom ključnih funkcija u pojedinim razdobljima došli do zaključka da najbrojniji nisu bili i najmoćniji. Izračun se bazira na istraživanjima Zdenka Zlatara koji je pokazao da su od 1440. do 1640. najutjecajnije *casate* bile iz roda Gradi, Gondola, Giorgi i Cerva, koje nisu bile najbrojnije (Zlatar, 2002: 147-168). Npr. neke suvremene kronike govorile su o 153 roda (Anonim) ili o 152 (Ragninina kronika). Temeljni kriterij nobiliteta odnosno civiteta bilo je posjedovanje nekretnina. Budući da je grad Dubrovnik u 15. stoljeću brojio oko 6500 do 7000 stanovnika, procjenjuje se da je udio vlastele u odnosu na ukupan broj stanovnika iznosio visokih 20 posto. Taj je postotak u odnosu na sve tadašnje gradove bio izrazito visok, jer je drugdje on iznosio 2,5 do 3 posto stanovništva (Janeković-Römer, 1999: 228). To je apsolutna specifičnost dubrovačkog primjera koja ga ističe nad sve druge primjere republikanskih uređenja toga doba. Nakon zatvaranja Velikog vijeća primanje u plemstvo bilo je moguće jedino stranim uglednicima koji su napravili velike usluge Dubrovačkoj Republici, a i to nakon duge procedure i samo u iznimnim situacijama. Međutim ni oni nikad nisu imali ista prava kao drugi plemići. Ti novoprimiteljni velikaši nazivali su se *cives de consilio*, a nazočili su vijeću jedino ceremonijalno, dok su u vijećima mogli odlučivati samo rođeni dubrovački plemići (*nobiles cives nativi Ragusei*). Plemstvo se zbog zloupotreba i grešaka u državnoj službi moglo izgubiti najčešće na dvije do pet godina, katkada na deset, pa i dvadeset, a u slučaju izdaje, ukoliko nije kažnjena smrću, plemićki status gubio se doživotno (Janeković-Römer, 1999: 239).

Gubljenje članstva u vijeću događalo se i u slučajevima kad više nije bilo potomaka (primjer roda Držića), pa je obitelj, rod (*casata*) gubila plemićki status, ili u slučaju dugotrajnog izbivanja iz grada, pa i u slučaju kad se obitelj u vrijeme kuge nije htjela vratiti u grad. Granice plemićkog roda nisu bile određene krvnim srodstvom, nego zakonom, pa se potomci rođeni izvan zakonitog plemićkog braka nisu smatrali članovima roda. Zakonitost plemićkog naslijeđa nikad nije dolazila u pitanje.

Malo vijeće bilo je izvršni organ vlasti, najprije Velikog vijeća, a potom Senata. Najprije su ga sačinjavali knez i jedanaest malovijećnika, kasnije knez i šest vijećnika-senatora. Malo je vijeće razrađivalo odluke Velikog vijeća i Senata. U kancelariji Malog vijeća tehnički i administrativno provodili su se u život razni zaključci vlade, njezine odredbe i direktive. Malo vijeće odlučivalo je o stvarima manjeg značenja, donosilo odluke u pomorskim sporovima, raspisivalo natječaj za konzule, upravljalo blagajnom iz koje su se podmirivali sitni troškovi uprave. Malo vijeće odlučivalo je o raznim molbama, predstavkama, žalbama i izvještajima, ali o njima su konačnu odluku donosili Senat i Veliko vijeće.

Veliko je vijeće pored ostalih magistrata svake godine biralo tzv. "proveditore" ili čuvare pravde (petoricu, kasnije trojicu). Njihova se nadležnost sastojala u čuva-

nju zakona i zakonitosti. Oni su mogli na sjednicama Senata ili Velikog vijeća intervenirati i onemogućiti donošenje svih onih zaključaka i odluka koje prema njihovu mišljenju nisu bile u skladu sa zakonima i pravdom.¹³

Knez je bio simbolički nosilac vlasti. U početku (do 12. stoljeća) zvao se *prior*, kasnije *comes*, a od 1358. *rector*. Njegova uloga i mandat s vremenom su se mijenjali, a ovlasti smanjivale, kao i razdoblje u kojem je vladao. U najvećem dijelu postojanja Republike mandat mu je bio mjesec dana.

Sam naziv republika dubrovačka je vlast počela upotrebljavati od sredine XV. stoljeća.¹⁴ Naziv *res publica* prvi se put spominje u odredbi o načinu glasovanja u vijeću iz 1388, a pod tim se razumijevao način vladanja, republikanizam: “Ut recte et salubriter res publica gubernatur et remotis erroribus bonum comune multiplicetur et crescat...” (Nedeljković, 1984: 65).

Naziv republika sve se češće upotrebljavao u korespondenciji sa stranim gradovima i državama. U samom Statutu grada Dubrovnika nije uveden taj naziv, tako da je od početka do kraja, tj. do propasti Republike temeljni akt govorio samo o općini (*commune*) ili gradu (*civitas*). Od sredine toga stoljeća i strani su vladari počeli oslovljavati Dubrovnik republikom, znatno prije nego što se taj naziv pojavio na službenim pečatima Republike. Jedina je dosljedna ostala Venecija, koja je Dubrovnik i dalje nazivala općinom (*commune*), smatrajući da se republikom ima pravo nazivati jedino ona (Mitić, 1987: 495).

3. Pravni sustav Dubrovačke Republike

Dubrovačka Republika temeljila se na više zakonskih, statutarnih i drugih pravnih akata, nastalih tijekom višestoljetnog razvoja i postojanja Republike. Za sve gradove na jadranskoj obali, komune, obično pod mletačkom vlašću, glavni akt bio je statut.¹⁵ Statut grada Dubrovnika donesen je 1272. pod knezom Markom Giustinijanijem, a noveliran koncem XIV. stoljeća. Međutim statut nije bio jedini akt prema kojem je bio uređen život grada. Postojali su mnogobrojni specifični propisi, koji su nastali i ustalili se znatno prije statuta (npr. u području obveznih odnosa i u pomor-

¹³ Uzor toj odluci bila je mletačka institucija Vijeća desetorice koje je imalo vrlo važnu funkciju i praktički kontroliralo vlast. Vidi Charles Diehl (2006: 61).

¹⁴ Iako neki spominju da se taj naziv počeo upotrebljavati od 1358. (Čosić-Vekarić, 2005: 10). Upotreba naziva republika potječe iz 1420. Prema Mustać (1998: 41-46).

¹⁵ Riječ statut nije posvema jednoznačna. Naime statutom se prvenstveno smatra pojedinačna odredba ili norma. Ona se nadalje koristi uz pravne odredbe vezane uz neku materiju (npr. Statut malog suda, Statut o vinskoj daći itd.). U nekim dalmatinskim gradovima statut je označavao skupinu odredaba donesenih u istom razdoblju. Također, riječ statut znala je označavati cijelu statutarnu zbirku (Volumen statutorum, Liber statutorum, Statuta itd). O tome opširnije: Lonza (2002: 12-13).

skom pravu), a najvažnije je ono što se naziva običajnim pravom (*consuetudo*). To običajno pravo proizlazilo je iz statuta i bilo je s njim povezano, tako da se nerijetko govori o “običaju statuta dubrovačkog grada”. Međutim običajno pravo znalo je biti cjelokupno pozitivno pravo Republike, ali i oznaka nečijeg subjektivnog prava (Lonza, 2002: 13).

Ipak, Statut je bio temelj pravnog poretka Dubrovačke Republike. U njega su ušli mnogi propisi koji su se ranije primjenjivali, mnogi su od njih prvi put uređeni pismeno, ali Statut je ostavljao široke mogućnosti strankama da se dogovore u skladu ili mimo odredbi statutarne materije. To je osobito dolazilo do izražaja u trgovačkom pravu (*lex mercatoria*), koje se primjenjivalo u složenim trgovačkim operacijama u kojima su Dubrovčani, kao svojoj osnovnoj djelatnosti, pribjegavali, a sudionici su mogli uz zajedničku suglasnost odbaciti statutarnu normu unošenjem uglavka (*renunciando*). Statut vrlo ekstenzivno navodi slučajeve i normira njihovo razrješenje, međutim “statutarnim normama često nedostaje apstrakcije, pa se bez elastične interpretacije ne bi ni mogle primjenjivati” (Lonza, 2002: 14). Slučajevi su se najprije rješavali analogijom, a ukoliko to nije bilo moguće, primjenjivala su se pravila običajnog prava. Ako ni tu nije bilo uporišta, sudu se prepuštalo da slobodno odluči u dotičnom slučaju. Najkreativniji dio pravnog poretka bio je, kao i u slučaju mletačkog prava, sud.¹⁶

U pravnoj praksi zabilježene su u bitnome dvije redakcije Statuta: prva iz 1272, u vrijeme dok je Dubrovnik bio pod mletačkom dominacijom, i druga iz 1358, kada je stupio u Hrvatsko-Ugarsko Kraljevstvo (formalno, dok je zapravo stvarno bio nezavisan i slobodan). Dubrovačka Republika bila je odlučna da napravi snažan zaokret u pravno-regulativnoj praksi, ali to joj nije uspjelo. Zbog toga je od 1335. uveden novi upisnik propisa *Liber omnium reformationum* (Knjiga svih zakona), koji je punjen novim propisima. Od 1409/1410. tu zbirku mijenja “Zelena knjiga” (*Liber viridis*), koja je pak 1460. zamijenjena “Žutom knjigom” (*Liber croceus*). Do promjene upisnika nije dolazilo zbog toga što je prethodna knjiga bila popunjena, nego zbog toga što se propisi nisu uredno vodili i što je otvaranjem nove knjige vlast nastojala potpunije i urednije voditi registraciju propisa. To je dovelo do zbrke jer su mnogi propisi bili zabilježeni više puta na različitim mjestima, a neki nisu, pa se nije znalo koji je propis važeći.¹⁷ Zbog toga je odlučeno da se početkom XV. stoljeća knjige zatvore i da se definitivno utvrdi koji je propis važeći, a koji nije.

¹⁶ O sudstvu Mletačke Republike v. Pansolli (1970), Zordan (1984).

¹⁷ Nakon oslobođenja od mletačke vlasti Dubrovčani su željeli promijeniti tekst Statuta, pa su i nakon završetka rada dvaju povjerenstava zatražili da svi koji posjeduju prijepis starog Statuta taj prijepis donesu kako bi ga vlasti ispravile i potom vratile vlasniku. Odredba je predviđala oštre kazne za one koji joj se ne odazovu. Međutim nakon što je u tome uspjela, vlast se više nije trudila ispuniti obećanje. Lonza, 2002: 25-26.

Odlukom Malog vijeća napravljen je novi službeni prijepis Statuta i taj je posao okončan 1437.

U XVI. stoljeću dubrovačke su vlasti bile spremne urediti norme i u građanskom i u kaznenom pravu te uskladiti pravnu praksu s kanonskim i rimskim pravom i ogromnim brojem pojedinačnih propisa, međutim taj posao nikad nije napravljen i reforma je ostala u planovima. Prevladala je konzervativna struja koja nije dala da se dira u stare propise i u način kako su oni doneseni, odnosno zabilježeni. Ni sam tekst Statuta nikad se nije tiskao, sve do pada Dubrovačke Republike.¹⁸ Ta se činjenica tumači time da je sustav bio jednostavan i da su se sve odluke donosile u dvije i fizički povezane zgrade (Lonza, 2002: 32). Promjene koje su se u tekst Statuta unosile bile su više provedbene mjere koje nisu dirale statutarni tekst, ali su u biti ipak odstupale od njega.¹⁹

Bilo je više slučajeva odstupanja od statutarnih pravila kada je interes Republike bio u prvom planu, osobito kad se radilo o sporenjima i odnosima sa stranim vladarima i državama. U nekim se slučajevima namjerno pribjegavalo drugačijim vrstama konzekvenci u odnosu na one koje je propisivao Statut. To relativiziranje Statuta ipak je bilo rijetka iznimka. Simboličku važnost i trajnost Statut je zadržao u svakodnevnom političkom životu, ali i u ritualnim situacijama izbora kneza i vijećnika ili primanja u građanstvo nekog stranca. Naime u svim tim slučajevima zaklinjalo se na Statut te polagala ruka na otvorenu knjigu Statuta, uz istodoban naklon.²⁰ Iako je tekst Statuta bio neprimjeren, jer je očigledno u prvo vrijeme služio prisezi malovijećnika, a kasnije se koristio za prisegu članova Velikog vijeća, a njihove su se ovlasti u međuvremenu u bitnome promijenile, u tekst se nije smjelo dirati jer se

¹⁸ Tiskani tekst Statuta prvi je put objavljen 1904, gotovo stotinu godina nakon što je prestala postojati Dubrovačka Republika. Tekst su priredili Konstantin Jireček i Baltazar Bogišić.

¹⁹ Bilo je dopuna normi koje su bile izraz političke volje: tako je npr. 1401. uhvaćen stanoviti Bokšić koji je bio u dosluhu sa zavjerenicima s kojima se godinu ranije vlast obračunala. On je uhvaćen u krađi za koju je bila propisana vrlo visoka novčana kazna, višestruko veća od vrijednosti ukradene stvari. U slučaju da ne plati, iskopala bi mu se oba oka. Budući da Statut nije propisivao rok u kojem se kazna mora platiti, donesen je propis da se kazna plati prije nego što kancelar izgovori Očenaš. Kada mu to nije uspjelo, primijenjena je odluka o osljepljivanju. Tako se postupalo i s gusarima, kojima je utvrđivan rok za plaćanje "dok ne izgori svjećica", nakon čega su bili pogubljeni. Lonza, 2002: 36.

²⁰ Prisezalo se i polagalo ruku na otvorenu knjigu Statuta, na mjestu u drugoj knjizi (II, V, Sacramentum consiliariorum Minoris et Maioris Consilii). Prisega započinje riječima: "Ja, vijećnik dubrovački, prisežem na sveta Božja evanđelja da ću u dobroj vjeri, bez himbe i zle namisli doći i dati ispravan savjet po svojoj savjesti kad god me naš gospodin knez, ili tko ga bude zamjenjivao, pozove zvonom ili po glasniku na čast prije rečenoga našega gospodina dužda i našega gospodina kneza, ili onoga koji ga bude zamjenjivao, i na spas naše domovine, i ne ću prijeverno prijatelju pomagati ni neprijatelju škoditi". Tekst se čitao do XVIII. stoljeća u latinskom izvorniku, a otada u talijanskom prijevodu. Lonza, 2000: 18.

on smatrao gotovo svetim. Tekst je isticao osnovne vrijednosti Dubrovačke Republike: odanost domovini, poštovanje zakonitosti, nepristranost i povjerljivost.

Zakonitost što čuva grad jednako kao i zidine, kao temelj države, polazišna je točka dubrovačkog Statuta (izraženog u tri jednostavne proklamacije: *pax – libertas – securitas*). Njegov Proemij govori o ulozi čovjeka u svijetu i nalazi da je pravda ta “koja učvršćuje carstva, jača kraljevstva, širi kneštva, povećava i umnaža gradove, rađa slogu, njeguje mir, upravlja ljudima i narodima da žive miroljubivo i mirno”.²¹

4. Republikanska ideologija Dubrovčana

Obnašajući vlast, dubrovački je patricijat godinama izgrađivao vlastitu etatičku ideologiju prožetu mitovima i mitologemima o vlastitoj ulozi u povijesti i zaslugama za dobrobit države. Na sličan su način i ostale oligarhije koje su postojale u to doba, osobito mletačka, učvršćivale svoj položaj i ulogu (Silvano, 1993: 166-167). Središnje mjesto zauzimao je mit o vlasteli kao utemeljiteljima grada. Na tom se mitu temeljila predodžba o dubrovačkoj nezavisnosti i slobodi i idealnom društvenom poretku koji je počivao na vrlinama aristokracije. Time je identifikacija plemstva s državom dobivala apsolutnu poziciju, a patricijat se legitimirao u pravnom, političkom, povijesnom i svakom drugom smislu. Osobito je bio važan mit o epidaurskom podrijetlu grada Dubrovnika, pa otuda i o rimskom podrijetlu dubrovačkih rodova. Time se dubrovačka aristokracija povezivala s antikom i rimskim korijenima, a u nekim legendama i sa slavenskim elementom (Harris, 2006: 19-23). Svaka od obitelji nastojala je svoju genealogiju povezati s rimskom tradicijom i neprijepornom plemićkom tradicijom (Janeković-Römer, 1999: 42-43 i dalje). “Uspon dubrovačke vlastele predstavljao je jedinstvenu pojavu na istočnojadranskoj obali. Za razliku od dubrovačkog, plemstvo dalmatinskih gradova pod mletačkim dominijem postupno je gubilo političke prerogative, a time i dobar dio staleškog prestiža” (Čosić/Vekarić, 2005: 11).

Tradicijsko pravo preneseno je u pisane norme koje su obvezivale sve vršitelje javnih dužnosti, sve plemiće, pučane i druge stanovnike grada. U uvodu dubrovačkog Statuta sankcioniran je svojevrsan društveni sporazum, jer Statut kaže da je vlastela dobila mandat za donošenje zakona ne samo od Boga nego i od pučana.²²

²¹ Statut Grada Dubrovnika sastavljen godine 1272. Na osnovi kritičkog izdanja latinskog teksta B. Bogišića i K. Jirečeka tekst su priredili i na hrvatski jezik preveli A. Šoljić, Z. Šundrica i I. Veselić. Uvodnu je studiju napisala Nella Lonza, Državni arhiv u Dubrovniku, Dubrovnik, 2002, str. 79.

²² “Naređujemo i utvrđujemo da se ovaj Statut, što ga je potvrdilo i osnažilo kako Malo tako i Veliko vijeće uz odobravanje čitavoga puka okupljenoga, po običaju, na glas zvona, odsad ubuduće primjenjuje i bude na snazi kako na sudovima tako i izvan sudova”, *Statut*, nav. izd., str. 81.

Dubrovački patricijat smatrao je sebe čuvarom izvornoga grčkog i rimskog republikanizma, a sebe nositeljem republikanskih vrlina (domoljublja, hrabrosti, velikodušnosti i časti).

Zakoni Republike proizlazili su iz starih zakona i običaja. Oni su se vrlo teško i rijetko mijenjali, ili kao što je jedan od najvećih zagovornika i teoretičara dubrovačke republikanske misli Nikola Gučetić naglašavao, samo u slučaju velike potrebe i krajnje nužde. Zakoni su bili autonomni i nije se dopuštala primjena nijednog drugog zakona iz mediteranskog kruga. Sredinom XV. stoljeća sudstvo je bilo ustrojeno tako da je građanski sud razdvojen od kaznenog suda i uveden je prizivni sud. Državni odvjetnici obnašali su službu državnih tužitelja i mogli su pokretati parnice i predlagati kazne za zločince. Zakoni su se načelno jednako primjenjivali na sve, kako na plemiće tako i na pučane. Niz je zabilježenih slučajeva da su pučani tužili sudu nekog plemića i da su tužbu dobili.

Ideali moderne demokracije da se podijeli moć, tj. da svaka vlast bude predmetom teže i protuteže (*checks and balances*) te da budu odijeljene, nisu bili značajkom klasičnog, pa ni dubrovačkog republikanizma. Iako su službe bile vrlo razvedene, najčešće stalne, a mnoge i povremene (državni aparat sredinom XV. stoljeća brojio je oko 160 službenika), dioba vlasti nije bila striktno provedena.

Obnašanje funkcija koje su proizlazile iz vlasti u Dubrovniku smatralo se dužnošću i nijedan plemić nije se smio tome izmaknuti.

Dubrovački republikanizam, kao politički sustav i ideologija, nije nastao odjednom niti je u svim razdobljima bio jednak. On svakako jest specifičan u odnosu na ostale republike tog vremena, poglavito mletačku i firentinsku, ali također i izgrađivan kroz niz stoljeća, od komunalnog uređenja (kao i svi ostali dalmatinski gradovi) do aristokratskog, republikanskog, a u određenoj mjeri i oligarhijskog, poglavito u doba zalaska Republike, prije dolaska Francuza. Koliko je i u kojem razdoblju vlast bila oligarhijska, teško je reći. Postojali su mehanizmi ravnovjesne zastupljenosti svih rodova u vlasti, ali je nedvojbeno da su neki rodovi bili utjecajni, a drugi manje moćni.

U različita vremena i na različite načine politički je sustav dotjerivan u skladu sa zahtjevima mitologizirajućih ideoloških normi. Kneževi mandati ograničavani su dotle dok nisu postali jednomjesečni; u unutarnjoj politici prekršaji plemića sankcionirani su prilično rigorozno, posebice ako su ugrozili sigurnost Republike. U slučaju dokazane izdaje kazne su bile drakonske, javno odsijecanje glava urotnika i rasijecanje počinitelja. Poznato je nekoliko takvih pobuna.²³ Svi urotnici bili

²³ Pobuna Lastovljana, konavoska buna pod kraj Republike, a osobito nerealiziran, ali literarno najpoznatiji, pokušaj nasilnog prevrata Marina Držića uz pomoć Medičejaca. O sankcioniranju urotnika bio je nedvosmislen i sam Statut: (VI, 2): "Tko bude pod prisegom ili obećanjem osno-

su smaknuti, njihova imovina konfiscirana, sinovi protjerani, a kćeri zatvorene u samostan kako ne bi mogle imati potomstva. Njihovi rođaci nisu smjeli zauzeti nikakvu važniju javnu funkciju. Grobovi su bili obilježeni, a u Ogledalu Velikog vijeća (Specchio) uz imena pobunjenika zabilježeno je *proditor et rebellis patriae* (izdajnik domovine i pobunjenik).

Nisu se birala sredstva da se zaštititi opći interes i tu nikakve proklamacije okrenute slobodama pojedinaca ili grupa nisu dolazile u obzir. Sloboda jednog sadržana je jedino u slobodi sviju.

5. Ideologija i teoretičari dubrovačkog republikanizma

Politička teorija kao nosiva konstrukcija dubrovačke unutarnje i vanjske politike nije postojala. Postojala je tradicija na kojoj se onda gradila i dograđivala ideologija vlasti i na temelju toga određivao svakodnevni život i normiralo političko i svako drugo ponašanje plemića i pučana, kao i političkih tijela Republike (Janeković-Römer, 2003a: 9-44). Gučetićevo je djelo sustavan pokušaj promišljanja političke prakse i teorija koje se mogu primijeniti na dubrovačku zbilju, odnosno koje iz nje proizlaze.²⁴

Njegov je stav bio jasan: dubrovačka vlastela legitimno upravlja gradom, kao i mnogi drugi u drugim gradovima-državama, i to je najbolji poredak u kojem su na vlasti najbolji: "No države svijeta su bile razne i različite, koja pod upravom plemića, koja pod upravom bogataša ili drugih, i sretne su bile njihove vladavine i carstva. Mletačka Republika, kao i naša koja je po svojoj zamisli ovu htjela oponašati, s tom vrstom vladavine dužega su vijeka od država Rimljana, Firentinaca, Sienaca i Pizanaca, a trenutačno su žive Lucca, Alborg (Alborgo) i Nürnberg, države utemeljene na vladavini aristokracije. Slično tome sigurne i postojeće bijahu drevne države Samos, Korkira, Rodos, Knid i gotovo sve druge u Grčkoj koje Lisandar nakon pobjede pretvori u vladavinu aristokracije iz najstarijih obitelji. Dakle, opća jednakost u poglavarstvu pojedinih gradova nije donijela toliko sigurnosti koliko jednakost koju poglavari priznaju svima onima koji su od postanka te države predodređeni da sudjeluju [u vlasti], već prema njihovim krepostima i časnim osobinama" (Gučetić, 2000: 85).

Republikanske principe Gučetić nalazi u mješavini poredaka, prvenstveno vlasti većine i vlasti manjine, i s njima povezane slobode:

vao urotničku družinu, a to se uzmogne dokazati, pa bude li vođa ili začetnik te urotničke družine, neka umre; ako taj pobjegne, neka zauvijek bude protjeran i lišen svih svojih dobara. Onaj pak koji bi se vezao prisegom ili obećanjem za tu družinu, a ne bi bio vođa, neka bude kažnjen s dvadeset pet perpera globe, a ako ih ne bi mogao platiti, neka mu se odsiječe desna ruka, a ako bi pobjegao, neka bude zauvijek protjeran i lišen svih svojih dobara."

²⁴ Nikola Gučetić, *O ustroju država* (2000) i *Upravljanje obitelji* (1998).

Za republiku naš Filozof kaže da je sastavljena od vladavine malobrojnih i mnogobrojnih i da je njihova mješavina. Kažem mnogobrojnih jer, kao što ste shvatili, vladavina naroda je doista vladavina slobode, te svi iz naroda jednako sudjeluju u vlasti. Zbog toga se slobodni gradovi obično nazivaju republikama. Kažem da je čini [vladavina] malobrojnih stoga što se pretpostavlja da su takvi odlični i savršeni, budući da su plemenitost i ćudoredne kreposti popraćene i bogatstvom, sredstvom zahvaljujući čijim pogodnostima ljudi, ako to žele, lako postaju učenima i kreposnima. Siromašni su, naprotiv, prisiljeni ponajprije težiti za onim što nas održava na životu. Tako je politički poredak zvan republika vladavina naroda utoliko što poštuje slobodu, a [vladavina] malobrojnih utoliko što je bogatstvo sredstvo kojim čovjek postaje plemenit i krepostan.²⁵

I na više drugih mjesta Gučetić govori o republici, usput napominjući da se radi i o Dubrovačkoj Republici i o njezinim pojedinim praksama i praktičnim iskustvima.

Prema njemu, postoje elementi koji određuju sve države bez kojih se one ne mogu nazvati tim imenom (mjesto, teritorij itd.), ali državu poglavito određuje način funkcioniranja vlasti, odnosno pravedna ili nepravedna vladavina i politički poreci. Iako mu je namjera utvrditi bit države, Gučetić je kao i Aristotel uvidio da ona ovisi o tipovima državnog uređenja.

Trodioba vlasti prisutna je već kod Aristotela, ali još ne u modernom smislu. Aristotel u IV. knjizi *Politike* razlikuje savjetodavni (*bouleuomenon*), izvršni (*to peri tas archas*) i sudbeni (*dikazon*) dio.²⁶ Gučetić također poznaje tu diobu iz dubrovačke prakse u kojoj je sudska vlast bila odijeljena od izvršne po odlasku posljednjeg mletačkog kneza 1358. godine. Nakon 1358. izbor sudaca bio je prenesen s Maloga na Veliko vijeće, a 1422. godine sudska je vlast u građanskim parnicama bila potpuno izuzeta od izvršne vlasti (kneza i malovijećnika) obrazovanjem posebnog *Curia consulum causarum civilium*. Suđenja krivičnih djela ostala su međutim i dalje pod ingerencijom Maloga vijeća sve do polovice XV. stoljeća i ustanovljenja odjelitoga Suda šestorice za građanska djela.²⁷

²⁵ Gučetić je smatrao da je bogatstvo bitno, ali samo ako je stečeno poštenim načinom i u skladu sa zakonima: "Bogatstvo je od koristi državama, od koristi je pojedincima, no može prouzročiti velike pogibli koje ratovi obično nose sa sobom. Ne treba toliko nastojati da se građanima onemogućući bogaćenje, nego da se ne obogate protivno razumu, te ljudskim i Božjim zakonima", Gučetić, 2000: 146-147, 244-245.

²⁶ Aristotel, *Politika*, IV, 1297b35-1298a9.

²⁷ Nakon toga bili su ustanovljeni *Giudici del criminale e del civile* tj. suci nezavisni od vlasti. Usp. G. Luccari, "Copioso ristretto degli annali di Rausa libri quattro di Giacomo di Pietro Luccari, gentilhuomo Rauseo", Venetiis, 1605, str. 161-162; Također i Vojnović (1891: 37-38).

Grad je, tumači Gučetić Aristotela, savršeniji od pojedinca te “po prirodi prednjači pred čovjekom, s obzirom da je svagda cjelina bila savršenija od dijelova, što se jasno pokazuje, jer kad bi dijelovi bili odvojeni od cjeline, lišeni bi bili svake odlike i posljedično tome savršenosti” (Gučetić, 2000: 98).

Ljudi su rođeni da vladaju i da se pokoravaju, tj. slobodni su ljudi rođeni da vladaju i da se pokoravaju, a pravi je građanin onaj koji je “sposoban i rođen za službe i poglavarstva i koji je kadar savjetovati, suditi i upravljati, premda se građanima zovu i oni koji su rođeni od slobodnih građana” (Gučetić, 2000: 191-192). Građanin može nastati rođenjem, ali i prema pravu koje je dobio od vladara i sl. Građanska se prava ne mogu ograničiti jedino na prava stečena rođenjem. Poput pčele ili mornara tako se mora ponašati i pravi građanin – kao dio države, prepoznajući se po slozi i jedinstvu (Gučetić, 2000: 196). Kreposti dobrog (savršenog) čovjeka više su nego one građanina – one se objedinjene mogu naći samo u savršenu vladaru. Razboritost je ona krepost koja uza se veže sve ostale i ona je daleko više potrebna vladaru nego građaninu, dakako, povezana s ostalim čudorednim krepostima (Gučetić, 2000: 141).

Gučetić je bio zagovornik vladavine prava i pisanih zakona. Stoga na više mjesta izražava skepsu prema bilo kakvoj prednosti vladara pred zakonima i u tome u potpunosti prihvaća antičku tradiciju i Ciceronova načela o zakonima kao temelju slobode (*omnes legem servi sumus ut liberi esse possumus*). Važnost zakona za svaku zajednicu proizlazi i iz činjenice koja je Gučetiću jasna kao i Aristotelu: načelo svake vlasti jest težnja za apsolutnom vlasti i potpunom dominacijom, pa načelo ne leži u razumu, nego u strastima (Gučetić, 2000: 141). Uloga zakona jest da upravlja (*comandare*), zabranjuje (*vietare*), kažnjava (*punire*) i dopušta (*concedere*) (Gučetić, 2000: 212). Zakoni su pak upravljani prema dvije stvari: jedna je okrenuta vladarima kako bi mogli vladati, a druga prema pojedincima kako bi se znali pokoravati. U svim pak dobro uređenim državama postoji poglavarstvo koje je čuvar zakona i u koje, prema Platonovu mišljenju, ne bi smjeli ulaziti mlađi od šezdeset godina.²⁸

Važan je i odnos naroda i zakona: narod ne samo da mora poznavati zakone nego im se mora podvrgavati i poštovati ih. Poštovanjem zakona građani čine sigurnijom državu. Isto tako, participacija u donošenju i provođenju zakona, kao

²⁸ Platon, *Zakoni*, VI, 755a. I u Dubrovniku, a osobito u Mlecima, u koje se Dubrovnik ugledao, starost je imala vrlo bitnu ulogu u biranju u pojedine službe. U vrijeme renesanse mletački je dužd imao u prosjeku 72 godine kod izbora, dok su u to doba europski vladari imali u prosjeku 33 godine, a pape 54. Slična je situacija i u Dubrovniku, iako se, za razliku od Mletaka, tu ne može govoriti o gerontokraciji. Dubrovčani su svoju vlastelnu nakon 70. godine oslobađali dužnosti izvan grada, a njihovi izostanci sa sjednica Velikog vijeća nisu se kažnjavali. Janeković-Römer (1999: 119).

ključan republikanski princip, čini narod ključnim faktorom države, bez čega ona propada.

Zaključno, treba istaknuti temeljno Gučetićevo načelo: sve je dobro i opravdano što služi održanju i funkcioniranju države: funkcionalnom principu trebaju služiti zakoni isto kao i vladari odnosno tipovi političkog uređenja, što je također republikansko pravilo.

Savršenstvo države nije u oružju i osvajanjima, nego u miru i radu, u uljuđenosti. U tom smislu Gučetić zagovara republikansko uređenje u kojem se miješaju pozitivni elementi vladavine manjine i vladavine većine. Naime i kod jednog i kod drugog oblika eliminiraju se kriteriji bogatstva i siromaštva kao "pošasti države". Dubrovački plemići vodili su računa o tome da pripadnici staleža budu bogati jer su osiromašeni plemići gubili društveni utjecaj i ugled. U tom je smislu i Gučetić smatrao da državom moraju upravljati bogati, jer je sigurnije da neće zloupotrijebiti vlast, za razliku od siromašnih, koji bi mogli doći u napast da zloupotrijebe svoj položaj i obogate se (Gučetić, 2000: 122).

Republikanski princip izmjenjivosti i ograničavanja mandata za Gučetića je glavna prepreka zloupotrebama, a osobito nepravdnim porecima koji onda dovode do opravdanih pobuna i nestabilnosti zajednice (Gučetić, 2000: 139).

Izborni postupak u Dubrovniku bio je po uzoru na mletački vrlo rigorozan. Brojni propisi iz 14. i 15. stoljeća odnose se na zabranu izbornog spletkarenja (*broglio, bagra, fazio*), osobito dogovaranja i pritisaka na vijećnike tijekom samoga glasovanja (Ćosić/Vekarić, 2005: 14). Tko je to radio, bio je izložen strogim kaznama. Izbor činovnika obavljao se dvostrukim glasovanjem (*scrutinium*), ždrijebanjem (*per sortem*) ili imenovanjem (*per angariam*).²⁹ Kneževska vlast bila je ograničavana, bez obzira na to što je knez, za razliku od mletačkog dužda, imao samo protokolarne, više simboličke dužnosti, sve dok nije postala jednomjesečna.³⁰ Za dubrovačke zakonodavce izborni postupak imao je karakter svetosti (*sanctimonia*), pa su se svi tajni dogovori mogli proglasiti izdajom (Lonza, 2000: 36-37).

Gučetić tvrdi da bez obzira na navedeni odnos vladara spram zakona, vladar mora posjedovati pravednost i druge ćudoredne kreposti, zatim voljeti državu kojom vlada te biti zadovoljan poretkom koji su mu ostavili preci, jer nove stvari najbrže kvare vlast. Naposljetku, sve ovlasti po kojima vlada i naređuje moraju biti u

²⁹ Zabilježeno je da je netko u kutiju umjesto loptice za glasovanje spustio igraću kocku. Zapisnik je zabilježio kako je to bilo sramotno čuti, još sramotnije vidjeti, a najsrमतnije što će taj slučaj ostati zapamćen zauvijek. Odlučeno je da će "kockar", bude li otkriven, biti kažnjen novčano i odsjeći će mu se desna ruka. Janeković-Römer (1999: 110).

³⁰ Zanimljiva je i praksa da novi knez potpiše zapisnik o primopredaji dužnosti u kojem je precizno zabilježeno što je zatekao u dvoru i zapisnik o tome što je ostalo nakon što je otišao.

skladu s odlukama naroda i zakonima (*sia conforme alla legge e che sia secondo la disposizione del popolo*) (Gučetić, 2000: 244-245). Ti stavovi odslikavaju republikansku praksu renesansnog Dubrovnik. Jer knezovi su doista morali biti najkrepesniji među vlastelom i temelj njihove vlasti bila je tradicija, tj. nasljeđe starijih.

Međutim Gučetić se zalaže za izbornost vlasti, a ne za nasljedna prava te za stav da se vladar mora držati zakona, ne prekoračivati ih i na taj način izražavati narodnu volju, jer je narod vrhovni zakonodavac, koji bi ovlasti koje je dao vladaru morao držati pod kontrolom kako vladar ne bi postao silnikom: "... kažem vam, gospodar viteže, da je mnogo bolje imati vladara po izbornom nego po nasljednom [pravu], jer oni koje se bira najbolji su među dobrima, kako je to u davni bio slučaj u Atenjana s onima kojega su zvali arhontom, a danas ga neki zovu duždom, drugi pak knezom. Posumnjali smo također da li je prilično da vladar ima široke ovlasti povrh onih koje mu pripadaju po zakonu. Kako bismo to riješili, kažem vam da je razumno da osim zakonskih ima i te [ovlasti], jer inače ne bi mogao primjenjivati zakone, kad izvan njih ne bi imao nikakvih ovlasti. Pritom nije valjan onaj drugi razlog, da bi uz takve ovlasti lako postao silnikom, budući da ja ne želim da u tim ovlastima nema mjere ni granice i da nadmaši moć i vlast cijeloga naroda" (Gučetić, 2000: 228-229).

O suverenosti naroda Gučetić govori još na nekim mjestima, držeći da je narod suveren u odlučivanju i raspravljanju o svim važnim stvarima, ali da izborom svojih predstavnika (Senata) gubi pravo i prenosi ga na ovlaštena tijela:

"U vladavini naroda svim građanima priliči vijećati o svemu, jer su im jednake slobode. No morate primijetiti da glede toga prvo treba uzeti u obzir da ipak nisu svi u svim slučajevima ravnopravni, premda je točno da su u vladavini naroda svi podjednako vijećnici. ... No kod donošenja zakona ili odluka o ratu i miru i o imenovanju poglavarstava, sve vrste građana sudjeluju u vijećanju, osim što su poglavarstva ta na koja se prenose odluke ili pravorijek naroda" (Gučetić, 2000: 266-267). Gučetić je vrlo eksplicitno i na više mjesta pisao o štetnosti i opasnosti izdaje od strane tajnih društava, urota itd., za republiku. U povijesti su zabilježeni slučajevi takvih ponašanja, ali Dubrovačka Republika vrlo ih je rigorozno kažnjavala. Urota je bila najopakija bolest mirnih razdoblja Republike i zbog toga se tako oštro kažnjavala. Brojni propisi iz XIV. i XV. stoljeća štitali su unutarstaleški egalitarizam i izborni postupak. Odredbom iz 1394. bilo je strogo zabranjeno svako konspirativno djelovanje, osnivanje političkih frakcija ili liga među vlastelom. Također, brojni propisi odnosili su se na zabranu izbornog spletkarenja, a posebno dogovaranja i pritiska na vijećnike tijekom glasovanja.

Novija istraživanja međutim pokazuju da je do rascjepa na dvije interesne grupacije došlo znatno ranije, početkom XVII. stoljeća i da je uzrok bio više privatne nego javne naravi. Takva podjela ostala je tijekom cijelog trajanja Dubrovačke Re-

publike, uz stalnu napetost i latentnu mogućnost eskaliranja sukoba među salamankezima i sorbonezima.³¹

Očigledno je samo jedno: procjepi među vlastelom, osim u rijetkim primjerima, nikad se u dugom trajanju Republike nisu javno pokazali niti su i u jednom trenutku doveli u pitanje egzistenciju Republike.³² Bezuspješni pokušaji pojedinaca da prevratom sruše uređenje poslužili su, kao i kod Mletaka, jačanju republikanske ideologije i snaženju unutarnje kohezije društva. Pritom su se koristila sva sredstva koja su već i drugi iskušali i koja su interese zajednice stavljala iznad svih pojedinačnih interesa, koliko god moćni i važni ti pojedinci ili grupe bili (znamenito načelo uklesano u kamen Kneževa dvora: *Obliti privatorum publica curate*). Primat zakona nad političkom praksom i njegovo konzistentno i neumorno tumačenje dali su trajnost i stabilnost zajednici. Upravo je to u složenim geopolitičkim uvjetima bila konstanta dubrovačkog republikanizma koji je teorijski pokušao osmisлити i definirati i Nikola Gučetić.

Osmišljavanju i zagovaranju republikanskog političkog ustroja i političke ideologije prilog su kasnije dali i drugi Dubrovčani. Jedan od njih, Tomo Basiljević iz XVIII. stoljeća, u svojem spisu *Interesi i dužnosti jednog republikanca, od građanina Raguse* istaknuo je nužnost republikanskog uređenja za Dubrovnik. On je pošao od načela da Ragusa “izbjegava krajnosti i da ne traži trajnu sreću u neograničenoj Plemićkoj vladavini ili u neograničenoj Demokraciji” (Basiljević, 2003: 250). Stoga vlast mora biti “pomiješana i umjerena”, a njezina će umješnost doći do pravoga izražaja “samo u republikanskim vladama, gdje su moć Senata i ona naroda, u jednakopravnoj ravnoteži, uzajamni jamci njihove vrline, njihove razboritosti i pridržavanja zakona” (Basiljević, 2003: 252-253).

Nakon propasti Republike nije zamrla i ideja republikanizma. U rukopisnoj ostavštini Ive Natalija, tj. u njegovu obimnom spisu *Storia di Ragusa (Povijest Dubrovnika)* on je pokušao rekonstruirati republikansku dubrovačku prošlost i ukazati na prednosti koje taj poredak ima u odnosu na druge. Dubrovačke republikanske vrline mnogo su godina očuvale poredak, ali trgovina s “mekopotnim gradom Venecijom”, politička, vjerska i demografska ishodišta krize te podjela na dvije *partite* glavni su uzroci propasti dubrovačkog poretka prema Natalijevu mišljenju.³³ I on kao i Gučetić i Basiljević, republikanizam nalazi u klasičnoj starini, Aristotelu,

³¹ O tome više: Ćosić/Vekarić (2005; 2001: 305-379).

³² U zbirkama Velikog vijeća vrlo je malo odluka koje su donesene jednoglasno. Odluke su donošene uglavnom nadglasavanjem, rezultat je nekad bio vrlo tijesan. Međutim, nikad se nisu bile žile diskusije nego samo rezultati glasovanja.

³³ O tome vidi: Vuković (2008: 177-198) i Vrandečić (2002: 227-240).

Tacitu, ali i Montesquieuu, a urušavanje dubrovačkog republikanskog vrijednosnog sustava dovodi u vezu s trgovinom i njezinim duhom:

Ali duh trgovine, kad nije obuzdan drugim institucijama, slabi republikanski ili duh dobre zajednice i, također, duh neovisnosti, imajući taj dvostruki učinak zbog četiriju razloga. Prvo: Povećavajući bogatstva uvodi luksuz te slabi snagu duše i običaja. Drugo: Kompliciranjem poslovanja koje donosi, prijevare postaju lakše, pa tako moral slabi, a moral je duša svakog društva. Treće: Našavši svoju korist u prodaji roba po visokoj cijeni, trgovac želi da te robe nedostaju u zemlji i zato je sklon veseliti se kad zavlada glad, a ako je iskvaren i prouzročiti je da bi još više stekao. Tako se, u vidu trgovine, njegova osobna korist nalazi u opreci s javnom dobrobiti, odnosno s republikanskim duhom. Četvrto: Kako bi poslovao, trgovac mora stalno transportirati svoju robu i kapital kroz strane zemlje s kojima trguje te je stoga osobno zainteresiran za sigurnost tih zemalja, a budući je napretkom svoje trgovine stekao svako dobro i sav ugled za sebe i obitelj, kad ustanovi da taj zavisi od napretka zemalja u kojima su mu roba ili kapital, ili čijom se trgovinom nadao dodatno obogatiti, a da su politički interesi tih zemalja u opreci s onima njegove domovine, osobni ga interes vodi prema tome da se radije prikloni prvima nego drugima, te sigurno ne surađuje mnogo, kako svaki domoljub mora, na njihovu osujećenju. (Natali, 2008: 199)

Republikanske ideje, koje su bile formulirane na temelju republikanske tradicije i dubrovačke prakse, našle su svoje mjesto i u klasičnim republikanskim teorijama, ali i u modernim promišljanjima i reaktualizaciji republikanske misli. Činjenica da se Dubrovačka Republika održala stotinama godina s istim sustavom vlasti i bez ozbiljnijih otpora i teškoća čini dubrovačko uređenje važnim primjerom i značajnim argumentom za svaku republikansku teoriju. Isticanje vrlina, slobode i poglavito čuvanja javnog dobra zajednice ključne su teme oko kojih nastoji i obnova republikanske tradicije, osobito u djelima tzv. Cambridgeske škole (Pocock, Skinner, Viroli i dr.). Zbog toga je dubrovačko iskustvo korisno i danas.

LITERATURA

- Basiljević, Tomo, 2003: Interesi i dužnosti jednog republikanca, od građanina Raguse, *Kolo*, 4: 250.
- Čoralić, Lovorka, 1994: Dubrovčani u Veneciji od XIII. do XVIII. stoljeća, *Anali HAZU u Dubrovniku*, vol. XXXII, str. 15-57.
- Čosić, Stjepan/Vekarić, Nenad, 2001: Raskol dubrovačkog patricijata, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU, Dubrovnik*, 39: 305-379.

- Ćosić, Stjepan/Vekarić, Nenad, 2005: *Dubrovačka vlastela između roda i države: salamankezi i sorbonezi*, HAZU – Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Dubrovnik.
- Diehl, Charles, 2006: *Mletačka republika*, Tipex, Zagreb.
- Harris, Robin, 1998: Diplomacija i moć u velikom razdoblju Dubrovnika, *Zbornik Diplomatske akademije*, 46.
- Gučetić, Nikola, 1998: *Upravljanje obitelji*, Hrvatski studiji – Studia Croatica, Biblioteka Scopus, Zagreb.
- Gučetić, Nikola, 2000: *O ustroju država*, Golden marketing – Narodne novine, Zagreb, Biblioteka “Povijest hrvatskih političkih ideja”, kolo 2, knjiga 3.
- Harris, Robin, 2006: *Povijest Dubrovnika*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb.
- Inalçik, Halil, 1998: Dubrovnik i Otomansko Carstvo, u: *Zbornik Diplomatske akademije*, broj 3 – posebno izdanje: Ministarstvo vanjskih poslova Republike Hrvatske, Diplomatska akademija, Zagreb.
- Janeković-Römer, Zdenka, 1999: *Okvir slobode. Dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma*, Zavod za povijesne znanosti HAZU, Dubrovnik.
- Janeković-Römer, Zdenka, 2003: *Višegradski ugovor temelj Dubrovačke Republike*, Golden marketing, Zagreb.
- Janeković-Römer, Zdenka, 2003a: Nasilje zakona: gradska vlast i privatni život u kasnosrednjovjekovnom i ranonovovjekovnom Dubrovniku, *Anali Zavoda za povijest HAZU, Dubrovnik*, 41: 9-44.
- Krekić, Bariša, 1997: Venetians in Dubrovnik (Ragusa) and Ragusans in Venice as real state owners in the Fourteenth Century, u: *Dubrovnik: a Mediterranean Urban Society, 1300-1600*, Aldershot, XI, 1-48.
- Krizman, Bogdan, 1951: *O dubrovačkoj diplomaciji*, Školska knjiga, Mala historijska knjižnica, br. 3, Zagreb.
- Lonza, Nella, 2000: Izborni postupak Dubrovačke Republike, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 38.
- Lonza, Nella, 2002: *Uvod u Statut grada Dubrovnika*, u: *Statut grada Dubrovnika* (priredili Ante Šoljić, Zdravko Šundrica i Ivo Veselić), Državni arhiv u Dubrovniku, Dubrovnik.
- Ljubić, Šime, 1868: Ob odnošajih dubrovačke sa mletačkom republikom tja do 1358, *Rad JAZU*, knjiga V, Zagreb, str. 44-122.
- Ljubić, Šime, 1871: O odnošajih medju Dubrovčani i Mletčani za ugar.-hrv. vladanja u Dubrovniku, *Rad JAZU*, vol. XVII, str. 1-69.
- Mitić, Ilija: 1987: Kada se Dubrovnik počeo nazivati republikom, *Pomorski zbornik*, Rijeka.

- Mustać, Ivan, 1998: Granice Dubrovačke Republike, u: Međunarodni simpozij "Diplomacija Dubrovačke Republike", *Zbornik Diplomatske akademije*, broj 3, posebno izdanje, Zagreb, str. 41-46.
- Natali, Ivo, 2008: Povijest Dubrovnika, prvi dio. Razlozi propadanja republikanskog duha u Dubrovniku i djelomice pada Republike, *Kolo*, (XVIII), 2.
- Nedeljković, Branislav, 1984: *Liber viridis*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd.
- Pansolli, Lamberto, 1970: *La gerarchia delle fonti di diritto nella legislazione medievale veneziana*, Milano.
- Silvano, Giovanni, 1993: La "Republica de Viniziani". Ricerche sul repubblicanesimo veneziano in età moderna, Leo S. Olschki, Firenca.
- Vojnović, K., 1891: O državnom ustrojstvu republike Dubrovačke, *Rad JAZU*, knj. CIII.
- Vrandečić, Josip, 2002: Rukopis Iva Natalija "O načinu na koji bi se mogao spriječiti krajnji despotizam", *Anali Zavoda za povijest HAZU*, Dubrovnik, 40: 227-240.
- Vuković, Goran, 2008: Grijeh slobode. Prošlost, politika i filozofija u djelu Iva Natalija *Povijest Dubrovnika (Storia di Ragusa)*, *Kolo*, (XVIII) 2: 177-198.
- Zlatar, Zdenko, 2002: Huius... est omnis reipublicae potestas: sudjelovanje vlasteoskih rodova u vlasti (1440-1460), *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU*, Dubrovnik, 40: 147-168.
- Zordan, Giorgio, 1984: *L'ordinamento giuridico veneziano*, Padova.

Marinko Šišak

DUBROVNIK REPUBLICANISM AND ITS IDEOLOGUES

Summary

The Dubrovnik Republic existed as an autonomous political community, in complex geopolitical conditions, for no less than 450 years (1358-1808). Throughout this period the political system was neither changed nor was it seriously endangered from within. This makes the Dubrovnik Republic a unique phenomenon. The text puts forward a concise analysis of the historical-political circumstances, of the Republic's political and legal system, and of its republican ideology. Furthermore, three important theorists of the Dubrovnik republican ideology are contextualised, namely Nikola Gučetić, Tomo Basiljević and Ivo Nadali. A closer look is provided into Gučetić's theoretical views on Dubrovnik republicanism.

Keywords: Dubrovnik Republic, republican ideology, N. Gučetić

Kontakt: **Marinko Šišak**, Hrvatski studiji, Borongajska 83D, 10000 Zagreb. E-mail: msisak@hrstud.hr